

Deset najvažnijih činjenica o nasilništvu u školi

Ovaj deo knjige zasnovan je na istraživanjima i na širok i uopšten način prikazuje šta je to nasilništvo, na koga ono utiče i zašto je važno da se odrasli – što se odnosi i na vas – uključe u sprečavanje i zaustavljanje nasilništva. Ovo poglavlje možete pročitati pre nego što pređete na glavne delove knjige, a zatim se na njega povremeno vraćati dok sa đacima budete radili na stvaranju učionice bez nasilništva.

1. Nasilništvo je više od zadirkivanja

U članku pod nazivom *Prevazilaženje nasilničkog ponašanja*, Elen R. Klor i Džudit A. Hajbel nasilništvo opisuju kao "fizičko, verbalno ili emotivno zlostavljanje pojedinca od strane jedne osobe ili više njih, a sam pojam zlostavljanja može da podrazumeva razne vrste pretnji, posedovanje oružja, iznudiivanje, kršenje građanskih prava, telesne povrede, udruživanje u razne bande, pokušaj ubistva i ubistvo". Drugi stručnjaci spisku nasilničkih ponašanja dodaju još i seksualno uznemiravanje.

Zadirkivanje je najčešći tip nasilništva i za dečake i za devojčice u osnovnoj školi. Međutim, na drugom mestu se nalaze fizičko zlostavljanje (kod dečaka) i proterivanje iz društva (kod devojčica).^{*} Većina istraživača smatra da nasilništvo u školi uključuje ili pretpostavlja neuravnoteženost fizičke ili mentalne moći, tako da je siledžija jači (ili deluje jače) od žrtve.

Prema Američkom udruženju školskih psihologa (NASP), približno svako sedmo dete je siledžija ili žrtva, a problem nasilništva direktno utiče na oko pet miliona učenika osnovnih škola u Americi. Dvadeset dva procenta učenika od četvrtog do osmog razreda prijavljuje da ima poteškoća s učenjem koje nastaju kao posledica maltretiranja od strane vršnjaka.

^{*} IZVOR: John H. Hoover and Ronald Oliver, *The Bullying Prevention Handbook* (Bloomington, IN: National Education Service, 1996).

2. Nasilnik može biti bilo ko

Nasilnici su deca koja imaju potrebu da se osećaju moćno i koja su shvatila da nasilništvo donosi rezultate. Ono što ih razlikuje od dece koja samo povremeno zadirkuju druge jeste obrazac *ponovljenog* fizičkog ili mentalnog zastrašivanja.

Ne postoji nijedan poseban razlog zbog kojeg neko dete postaje nasilnik, već razni činioci iz njegove sredine dovode do razvoja nasilničkog ponašanja. Budući da je ovo ponašanje naučeno, od njega se može "odučiti". Obrazac nasilničkog ponašanja može započeti već na dvogodišnjem uzrastu; što je dete starije, teže se menja. Decu-nasilnike prati veći rizik od problema u budućnosti. Na primer, dvadeset pet posto odraslih koji su bili identifikovani kao nasilnici u detinjstvu imalo je krivični dosije do svoje tridesete godine, u poređenju sa pet posto odraslih koji kao deca nisu bili nasilnici.^{*} Rana intervencija je od presudnog značaja.

Neki faktori iz sredine koji doprinose razvoju nasilničkog ponašanja jesu:^{**}

- *Nedostatak nadzora nad decom u adolescenciji.* Deci neko mora da objasni da nasilničko ponašanje nije u redu.

^{*} IZVOR: SuEllen Fried and Paula Fried, Ph.D., *Bullies and Victims* (New York: M. Evans and Company, 1994)

^{**} IZVOR: George Batsche and Benjamin Moore, "Bullying Fact Sheet", in *Helping Children Grow Up in the '90s: A Resource Book for Parents and Teachers* (Bethesda, MD: National Association of School Psychologists, 1992).

- *Isplati se.* Kada roditelji ili druge odrasle osobe popuštaju nepodnošljivom ili agresivnom detetu, ono nauči da se služi nasilništvom da bi postiglo ono što želi.
- *Agresivno ponašanje kod kuće.* Neka deca imitiraju agresivno ponašanje više od druge dece. Posmatrajući kako odrasli maltretiraju jedni druge, deca imaju sve što im je potrebno da i sama postanu siledžije.
- *Stroge fizičke kazne.* Nasilnici često napadaju manju, slabiju decu po uzoru na ono što sami proživljavaju kod kuće. Za nasilnika je najgora moguća kazna fizička.
- *Vršnjaci koji zlostavljaju.* Decu mogu maltretirati njihovi "drugovi", ili ih oni mogu ohrabrivati na nasilništvo zarad pripadnosti grupi.
- *Negativni utisak.* Nasilnici doživljavaju svet oko sebe više kao negativan nego pozitivan. Ružno ponašanje im pomaže da se osećaju važno i da privlače pažnju.
- *Očekivanje neprijateljstva.* Na više načina, filozofija nasilnika je da je "napad najbolja odbrana". Oni napadaju pre nego što su napadnuti, i očekuju neprijateljski odnos čak i kada ga nema.

Školska sredina takođe utiče na razvoj nasilničkog ponašanja. Faktori iz sredine uključuju sledeće:*

- U većim školama je viši procenat nasilja.
- U školama s jasnim pravilima ponašanja koja sprovodi direktor ima manje nasilja.
- U školama u kojima se sprovode pravične disciplinske mere ima manje nasilja.
- Manja odeljenja se povezuju s manje nasilja.
- U školama u kojima učenici imaju osećaj kontrole nad sopstvenim životom ima manje nasilja.
- U školama u kojima direktori omogućavaju učiteljima, nastavnicima i učenicima da učestvuju u donošenju odluka ima manje nasilja.
- Sloga između nastavnika i direktora povezuje se s manje nasilja.

* IZVOR: George Batsche and Benjamin Moore, "Bullying Fact Sheet", in *Helping Children Grow Up in the '90s: A Resource Book for Parents and Teachers* (Bethesda, MD: National Association of School Psychologists, 1992).

3. Žrtva može biti bilo ko

Uopšte uzev, manje znamo o žrtvama nego o nasilnicima. Deca mogu biti žrtve nasilništva zbog svog fizičkog izgleda, nekog manira ili prosto zato što se ne uklapaju. Zapravo, neka istraživanja navode "neuklapanje" kao najčešći razlog maltretiranja dece od strane vršnjaka. Deca sa smetnjama u razvoju ili deca koja pate od hroničnih bolesti jesu česte mete. Druge žrtve mogu biti deca koju roditelji previše štite, odnosno deca roditelja koji se ponašaju preterano zapovednički.

Većina žrtava su ili *pasivne* (anksiozne, nesigurne itd.) ili *provokativne* (plahovite, nemirne i sl.). Postoji opasnost da provokativne žrtve i same postanu nasilnici. Neka deca-žrtve ne pripadaju nijednoj od navedenih kategorija – talentovanu ili omiljenu decu takođe mogu da maltretiraju. Neka deca na odlične čak gledaju kao na mezimce svojih nastavnika i zbog toga odlučuju da ih muče. Ova vrsta nasilništva verovatno je zasnovana na ljubomori.

Istraživanja pokazuju da deca koja su često izložena nasilništvu "nagrađuju" siledžije (tako što im daju svoj novac za užinu ili što briznu u plač) i ređe im se odupiru.

Kratkoročno gledano, žrtve se mogu osećati uplašenim ili usamljenim i često pokušavaju da izbegnu situacije u kojima bi mogle biti maltretirane. Dugoročno, deca-žrtve počinju sebe da smatraju bezvrednim ili potčinjenim i njihov školski uspeh trpi. Neka deca na kraju poveruju da zaslužuju zlostavljanje; ovaj fenomen je takođe čest kod žrtava nasilja u porodici. Vremenom, neke žrtve nasilništva mogu da razviju mentalitet žrtve kao stalan deo svoje psihe. Ovakvim žrtvama neophodna je pomoć profesionalnog terapeuta ili savetnika.

Deca-žrtve takođe nose veći rizik od depresije i samoubistva nego njihovi vršnjaci koji nisu žrtve nasilništva. Oni u samoubistvu ponekad vide jedini izlaz.

4. Nasilništvo nije isključivo savremeni problem

Nasilništvo u školi nije ništa novo. U engleskom romanu *Školski dani Toma Brauna* iz pedesetih

godina XIX veka, autor Tomas Hjuze slikovito je opisao događaj iz jednog engleskog internata u kojem grupa starijih nasilnika maltretira mladog dečaka u nameri da ga opeče, uživajući u tome.*

Nažalost, odrasli su se pokazali kao nedovoljno efikasni u zaštiti prava dece. Uloga deteta kao poslušnog sluga nije bila osporavana u Americi sve dok slučaj Meri Elen Makormak nije izašao na videlo 1874. godine. Desetogodišnja devojčica, koja je dobijala batine skoro svakog dana, pronađena je u poderanoj odeći, zatvorena u stanu, a bilo joj je dozvoljeno da izađe napolje samo noću. Nemoćna da devojčicu Meri Elen spase bez ičije pomoći, žena koja ju je pronašla obratila se Američkom društvu za sprečavanje surovosti prema životinjama (ASPCA), osnovanom 1868. godine radi zaštite životinja koje su zlostavljali okrutni vlasnici. Kako u to vreme nije bilo zakona koji bi štitili decu, Meri Elen je na sudu tretirana kao pripadnik životinjske vrste, po zakonodavstvu pomenutog društva. Iz kuće je udaljena za manje od 24 časa i smeštena je u sirotište.**

Posle ovog slučaja, interesovanje za prava deteta je čas raslo, čas opadalo. Jedan od najvećih savremenih koraka u zaštiti dece u Americi bio je *Zakon o zlostavljanju dece i njegovom sprečavanju*, koji je Kongres uvojio 1973. godine.

Možda bi se moglo tvrditi da prema sveopštem nasilju u našoj današnjoj kulturi, zlostavljanje dece od strane vršnjaka predstavlja najmanji problem. Međutim, nasilništvo se može okončati tek kada se prepozna i kada se preduzmu mere za njegovo sprečavanje. Problem neće nestati ako ga ignorišemo.

5. Nasilništvo utiče na svakoga

Deca koja su svedoci nasilništva nad drugom decom često se plaše da progovore o tome, možda zato što razmišljaju na način "ovako bih mogao da prođem i ja!". Dete-žrtva može biti odbačeno od svojih vršnjaka kao da ima neku bolest. (Čest primer za ovo je dečja igra u kojoj jedno dete ima

"šugu" koju pokušava da prenese drugima.) Deca koja prisustvuju brojnim slučajevima nasilništva ponekad reaguju na isti način kao i mnoge žrtve – pokušavaju da izbegnu situaciju; neka deca mogu da dobiju različite fizičke simptome kao reakciju na stres, na primer glavobolju ili bol u stomaku. Atmosfera u kojoj deca brinu "ko će biti sledeći" podstiče izostajanje iz škole i njeno napuštanje.

Istraživanja u kojima su učestvovala engleska i australijska deca i adolescenti pokazala su da se većina učenika protivi nasilništvu i da su skloni da podrže žrtve. Polovina je pokušala da pomogne žrtvama, a skoro trećina se kajala što im nije pomogla.

Međutim, starija deca manje saosećaju sa žrtvama; skoro trećina adolescenata iz istraživanja je izjavila da razume zašto je nasilnik izabrao datu žrtvu.

U jednoj američkoj studiji, deca od četvrtog do sedmog razreda dobila su zadatak da zamisle agresivne radnje prema žrtvama i prema onima koji nisu žrtve. Deca su izjavila da ih povređivanje žrtava manje uznemirava nego povređivanje onih koji to nisu.*

Deca često okrivljuju žrtvu. Kao i mnoge odrasle osobe, deca mogu smatrati da se loše stvari ne dešavaju dobrim osobama i da je žrtva sigurno učinila nešto loše, pa je zaslužila zlostavljanje. Deca takođe mogu osećati da zlostavljanje žrtvu čini "čvršćom". Ovakvi stavovi im pomažu da opravdaju svoje nemešanje.

Naravno, ne ignorišu sva deca nasilništvo nad svojim vršnjacima, ali mešanje može imati visoku cenu. U Engleskoj, šesnaestogodišnja devojčica koja je otišla u policiju i identifikovala jednog od dvadesetorice dečaka koji su žestoko pretukli jednog pakistanskog učenika dobila je i pohvale i pokude. Godinu dana od tog događaja njoj su pretili smrću, verbalno su je zlostavljale potpuno nepoznate osobe, maltretirali su je u školi, a doživela je potres mozga i lakše povrede kada ju je napao jedan učenik.**

* IZVOR: Stuart Greenbaum with Brenda Turner and Ronald D. Stephens, *Set Straight on Bullies* (Malibu, CA: National School Safety Center, 1989).

** IZVOR: SuEllen Fried and Paula Fried, Ph.D., *Bullies and Victims* (New York: M. Evans and Company, 1994).

* IZVOR: Dorothea M. Ross, Ph.D., *Childhood Bullying and Teasing* (Alexandria, VA: American Counseling Association, 1996).

** Ibid.

6. Nasilništvo je ozbiljan problem

Od zločina, kao što su pljačka, iznuda, kleveta, napad i zlostavljanje, odrasle štiti zakon. Odrasla osoba koja na nekoga više i baca kamenice verovatno će biti uhapšena. Na isti način trebalo bi štiti i decu, koja se obično smatraju ranjivijom i manje sposobnom za samoodbranu. To, nažalost, nije slučaj. Prema nekim procenama, samo jedna trećina zločina nad decom biva prijavljena nadležnim organima, tako da je teško odrediti pravi obim problema.*

Po mišljenju dr Dena Olvijusa, jednog od vodećih svetskih stručnjaka za pitanja nasilništva, za neku osobu se može reći da je žrtva nasilništva, to jest da je zlostavljaju, ukoliko je neke osobe izlažu maltretiranju više puta u toku izvesnog vremenskog perioda. Upravo sintagma "više puta", koja je sastavni deo nasilništva, najviše zabrinjava neke istraživače. Nasilništvo je obrazac nepoštovanja drugih, koji potiče iz sredine u kojoj živimo, a koja ga na neki način prihvata.

To možda objašnjava popularnost televizijskih emisija u kojima deca mogu da vide ljude kako padaju, kako ih udaraju lopte za bejzbol ili ih grizu psi, a smeh koji se čuje uverava ih da su te stvari smešne. Učenici koji postanu nasilnici ne gledaju na druge kao na ljude i ne mogu da vide posledice sopstvenih dela.

Mnogi nasilnici se protive kažnjavanju, tvrdeći da su se "samo zabavljali". Razlika između zadirkivanja u igri, zadirkivanja koje nekoga povređuje, nasilništva i zlostavljanja nije uvek jasna. Patnja koju žrtva doživljava umnogome je emocionalne i socijalne prirode, pa je ne primećujemo na način na koji primećujemo posekotine ili modrice. Neko može da oseća snažan bol i bez vidljivih ozleđa. I reči mogu da bole, a verbalno zlostavljanje vrlo lako vodi do fizičkog zlostavljanja. Stručnjaci nam preporučuju da u komunikaciji ne upotrebljavamo nikakve nasilne izraze. "Ispeci pa reci" je korisna poslovice. Smirene reči mogu biti put do smirenih postupaka.

* IZVOR: Stuart Greenbaum with Brenda Turner and Ronald D. Stephens, *Set Straight on Bullies* (Malibu, CA: National School Safety Center, 1989).

Problem nasilja nije lako rešiv. Kao što reče jedan njujorški učenik:

Nasilje odavno predstavlja problem u našem gradu, a poslednjih godina se proširilo i na naše škole. Neke škole su čak ugradile detektore metala u nadi da će time sprečiti nasilje. Ali oružje nije jedini problem. Nijedan postojeći detektor metala ne može da spreči ljude da unesu strah, predrasude i sukobe u škole, kao što ne može da spreči učenike da isti taj strah, predrasude i sukobe posle škole vrata na ulice.*

7. Možemo da radimo zajedno na pronalaženju rešenja

Pohađanje časova karatea ne može biti rešenje za svaku žrtvu. Pošto nasilništvo ima mnoštvo uzroka, moramo naći mnoštvo načina da se nosimo s njim.

Činjenica je da mnoge situacije u kojima dolazi do nasilništva nastaju kao rezultat nekog sukoba. Mladi (kao i njihovi odrasli uzori) treba da nauče veštine uspešnog rešavanja sukoba koje mogu doprineti sprečavanju razvoja problema nasilništva.

Škole mogu da rade na stvaranju atmosfere u kojoj se ohrabruje zdravo pravljenje izbora. "Tri nove ključne reči" mogu da promene školsku sredinu nabolje:**

- *Pravila.* Roditelji i zaposleni u školi moraju da pokažu da sve drže pod kontrolom i da neće tolerisati da bilo koji učenik povređuje drugog učenika, fizički ili mentalno.
- *Prava.* Svaki učenik ima pravo da ne bude povređen i pravo da uči u bezbednoj sredini.
- *Odgovornost.* Učitelji i nastavnici moraju biti odgovorni za bolji nadzor i pažljivije nadgledanje. Ako odagnaju strah učenicima, moći će uspešnije da obavljaju svoje poslove. Učenici takođe moraju biti odgovorni za poštovanje prava drugih u razredu, kao i za sopstvena prava.

* IZVOR: Linda Lantieri and Janet Patti, *Waging Peace in Our Schools* (Boston: Beacon press, 1996).

** IZVOR: Stuart Greenbaum with Brenda Turner and Ronald D. Stephens, *Set Straight on Bullies* (Malibu, CA: National School Safety Center, 1989). <http://www.nssc1.org>

Angažman roditelja, učitelja, nastavnika, uprave, učenika i zajednice je od odlučujućeg značaja za zaustavljanje nasilništva u školama. Istaživanja o atmosferi u školama pokazuju da je direktor najvažnija osoba koja bi trebalo da učestvuje u programu. Školsko osoblje trebalo bi da prati efikasnog, motivisanog direktora.* Što je veća grupa zainteresovanih roditelja, učitelja, nastavnika i pripadnika lokalne zajednice, to će stanje u školi biti bolje.

Ideja vršnjačkog posredovanja sastoji se u tome da se svi učenici (ili nekoliko njih, zavisno od modela) obuču da pomažu drugim đacima u prevazilaženju međusobnih razlika, i da to čine uz pomoć plana za preduzimanje pojedinih koraka. Evo jednog primera posredovanja koje se sprovodi u nekoliko koraka:

- *Opustite se.* Malo se udaljite od problema i priznajte kako se osećate.
- *Odlučite se da rešite problem.* Obavestite osobu s kojom ste u konfliktu da ste spremni da razgovarate. Ostanite mirni i ne pogoršavajte problem.
- *Podelite svoja osećanja s drugima.* Razgovarajte o situaciji u kojoj se nalazite koristeći "ja-govor". Budite iskreni i konkretni u vezi sa svojim osećanjima. Odgovorite na sva pitanja druge osobe.
- *Slušajte.* Bez prekidanja saslušajte gledišta druge osobe. Kada ona završi, možete postaviti nekoliko jednostavnih pitanja da biste saznali više.
- *Pronađite rešenje.* Zajedno se dogovorite o načinu rešavanja problema, a zatim sprovedite plan u delo.
- *Napravite plan za budućnost.* Smislite neke bolje načine za upravljanje situacijom u slučaju da do nje ponovo dođe. Usaglasite svoje stavove o tome kako ćete postupiti u tom slučaju.

Mnogi savremeni programi rešavanja sukoba naglašavaju značaj vršnjačkog posredovanja, a sam koncept posredovanja nalazimo u brojnim kulturama. U drevnoj Kini se koristio konfučijanski način rešavanja nesuglasica kroz moralno ubeđivanje i dogovor. U Japanu se od seoskog vođe očekivalo da posreduje među zavađenim članovima zajednice i da ih miri. U nekim delovima Afrike bio je zastupljen običaj da se sazove sastanak, odnosno "zbor", na kojem bi visokocenjeni član zajednice pomagao zavađenim stranama da reše sukob bez sudije.*

Viktor Frankl, koji je preživeo holokaust, na sledeći način je opisao značaj preuzimanja odgovornosti za sopstvene postupke: "Sve nam može biti oduzeto osim jednoga, a to je naša sloboda da izaberemo svoj stav u nekom skupu okolnosti, kao i da izaberemo sopstveni put".

Ljudi koji rešavaju svoje probleme nenasilnim metodama retko se pojavljuju na dnevniku. Međusobno slaganje jednostavno nije toliko zanimljivo. Ipak, savladavanje veština za rešavanje sukoba može da poveća EQ ("emocionalni koeficijent") deteta, za koji neki stručnjaci tvrde da je isto toliko važan za uspeh kao i IQ. Pomoć učenicima da postanu samouvereni, pružanje dobrog obrazovanja i stalno insistiranje na disciplini, predstavljaju još neke važne aspekte koje bi trebalo uključiti u program sprečavanja nasilništva. Odrasli kojima je stalo – mogu da reše problem.

8. Sveobuhvatan plan će dati najbolje rezultate

Efikasan program za sprečavanje nasilništva podrazumeva kratkoročne postupke i aktivnosti vezane za dugoročne ciljeve. Utvrđivanje konkretnih polja delovanja pomaže učiteljima i nastavnicima da prepoznaju zajedničke ciljeve i da se na njih usredsrede. Taj program može predvideti i uključivanje saradnika iz lokalne zajednice u školske akcije.

Ministarstva prosvete pojedinih američkih država identifikovala su nekoliko ključnih oblasti u škol-

* IZVOR: John H. Hoover and Ronald Oliver, *The Bullying Prevention Handbook* (Bloomington, IN: National Education Service, 1996).

* IZVOR: David W. Johnson and Robert T. Johnson, *Reducing School Violence Through Conflict Resolution* (Alexandria, VA: ASCD, 1995).

skim sredinama koje utiču na bezbednost. Tu spadaju:

- opšta atmosfera u školi
- nadgledanje učenika i disciplinske mere
- školska politika i planiranje
- preventivni i interventni programi
- obuka uprave škole i nastavnika
- kvalitetna komunikacija u školi
- opremljenost škole
- prevoz učenika
- saradnja sa svim zainteresovanim stranama
- bliža i dalja okolina škole

Američki nacionalni savet za suzbijanje zločina preporučuje da se prilikom pravljenja plana za suzbijanje nasilništva prate sledeće smernice:

- Uspostavite politiku "nulte tolerancije" prema oružju i nasilju. Unapred odredite kazne. Prime-nite sledeće geslo: "Ako je nešto protivzakonito van škole, protivzakonito je i u njoj". Obavestite učenike, roditelje i zaposlene o metodama koje ćete primenjivati, kao i o kaznama. Razmislite i o načinu na koji bi učenici mogli da prijavljuju informacije o napasnicima, a da se pri tom ne izlažu opasnosti.
- Organizujte odbor čiji će zadatak biti da osmisli plan za stvaranje bezbednije atmosfere u školi. Ako smatrate da je prikladno, uključite učenike i pozovite i policajce u svoj tim. Postupci i pro-cedure vezani za svakodnevne, kao i za krizne situacije, morali bi da pomognu u rešavanju pro-blema poput sledećih: provera ljudi koji ulaze u školsku zgradu, izbegavanje nezgoda i incidenata u hodnicima i na prostoru oko škole, prijavljivanje oružja, saradnja s policijom, kao i pokušaj da se pomogne uznemirenim učenicima.
- Posavetujte se sa policijom i nadležnim instituci-jama o tome kako da postupate kada imate pro-blema s nasiljem, pretnjama, potencijalno nasil-nim situacijama i drugim prekršajima. Možete da organizujete sastanke s predstavnicima za-kona i da na njima razmatrate probleme koje imate. S policijom napravite neku vrstu sporazu-ma o pristupu školskoj zgradi, prijavljivanju zločina, hapšenjima i drugim bitnim pitanjima.
- Osoblju, nastavnicima i učiteljima predložite da nauče da pomažu učenicima u savladavanju

besa i oslobađanju od napetosti i da nađu način da te svoje veštine za sprečavanje nasilja prene-su đacima. Uverite se da li i učenici rade na tome.

- Uključite celu školu u pronalaženje rešenja za nasilje – predavače, učenike i pomoćno osoblje. Budite otvoreni za razgovor sa svim učenicima.
- Omogućite roditeljima da vam se pridruže. Pre-dložite im šta bi mogli da rade; zamolite ih da se međusobno konsultuju; organizujte sastanke tokom nedelje ili vikendom. Razmislite o tome kako da zbrinete malu decu.
- Posavetujte se sa lokalnim stanovništvom i poli-cajcima o tome koji su putevi do škole bezbedni i da li je potrebno da deca izbegavaju neka opas-na i problematična mesta u okolini.
- Nagradite učenike koji se lepo ponašaju. Učenici koji mogu da reše svađu bez nasilja, da pomognu drugom ili da se izvine kada pogreše, doprinose boljoj atmosferi u školi.
- Insistirajte na tome da se učitelji, nastavnici i drugo osoblje međusobno i prema učenicima ponašaju onako kako bi voleli da se drugi ponašaju prema njima – s poštovanjem, ljuba-znošću i pažnjom. Budite im glavni uzor.
- Sarađujte sa zdravstvenim, socijalnim i saveto-davnim ustanovama, kao i sa ustanovama za mentalno zdravlje u svojoj sredini. Uverite se da li učitelji, nastavnici, pedagozi, psiholozi, treneri i ostale odrasle osobe u školi znaju kako da povežu učenika kome treba pomoć sa odgovara-jućom ustanovom.
- Pobrinite se da učenici ovladaju tehnikama za sprečavanje nasilja kroz iskustvo koje stiču u školi. Nemojte to da svedete na jednokratnu aktivnost. Uvedite takvu obuku u razne pred-mete. Služite se važećim, proverenim školskim programima koliko god je moguće.
- Razmotrite mogućnost da kao pravilo škole uvedete obavezno ostavljanje kaputa i jakni u ormarićima (ako ih škola ima, da bi se smanjila mogućnost skrivanja oružja), nošenje ranaca i torbi od mrežastih ili providnih materijala (da bi se lakše videli nedozvoljeni predmeti) i uvedite proveru osoba koje ulaze u školsku zgradu (da bi se smanjio broj nepoželjnih posetilaca).

9. Ugroženoj deci se može pomoći

Ako za to postoji zainteresovanost, moguće je proceniti da li je neki učenik sposoban da prevaziđe teške situacije i da kontroliše svoja osećanja. Odrasli bi trebalo da posmatraju kako se učenici suočavaju sa problemima i da budu sposobni da prepoznaju rane znake upozorenja koji mogu dovesti do nasilja. Ovi rani znaci upozorenja (koje mogu pokazivati siledžije ili njihove žrtve) uključuju:*

- *Povlačenje iz društva.* U pojedinim slučajevima, postepeno a na kraju i potpuno povlačenje iz društva može biti značajan nagoveštaj da je dete uznemireno. Ovakvo povlačenje često je rezultat depresije, manjka samopouzdanja i osećanja odbačenosti, progonjenosti i nedostojnosti.
- *Jaka osećanja izolovanosti i usamljenosti.* Neka istraživanja pokazuju da većina izolovane dece koja deluju kao da nemaju prijatelje nisu nasilna. Ova osećanja su karakteristična za decu i mlade koji su možda uznemireni, povučeni ili imaju probleme koji sprečavaju razvoj njihovog društvenog života. Međutim, istraživanja su pokazala da u pojedinim slučajevima ovakva osećanja mogu da imaju veze sa agresivnim i nasilnim ponašanjem.
- *Žrtve nasilja.* Deca koja su žrtve nasilja – uključujući fizičko ili seksualno zlostavljanje – u društvu, školi ili kod kuće, ponekad mogu da postanu nasilna prema sebi ili drugima.
- *Osećanja koja nastaju kao rezultat maltretiranja.* Mlade osobe koje neko stalno maltretira, zadirkuje, napada, ismeva ili ponižava kod kuće ili u školi, mogu da se povuku iz društva. Ukoliko im neko ne pomogne da se lakše suoče sa ovim problemima, mogu postati agresivni ili nasilni.
- *Jaka osećanja odbačenosti.* Tokom odrastanja i u pubertetu mnogi mladi teško podnose neprihvatanje. Zdrava deca često odbacuju svoje vršnjake koji imaju probleme. Deca različito reaguju na odbacivanje. Ukoliko im neko ne pomogne, oni su u opasnosti da svoje emotivne probleme izraze na loš način – uključujući i nasilje. Neka agresivna deca, koju vršnjaci ne

prihvataju, tragaju za isto tako agresivnim prijateljima koji bi pojačali njihove nasilne težnje.

- *Slaba zainteresovanost za školu i loš uspeh.* Slab uspeh u školi može biti prouzrokovan različitim činiocima. Važno je da razmotrite šta je to što detetu otežava učenje. U nekim situacijama – na primer, kada se loš đak oseća razočaranim, nedostojnim i omalovaženim – može doći do ispoljavanja agresije. Da biste razumeli pravu prirodu problema, važno je da odredite prave razloge koji su doveli do promene školskog uspeha.
- *Ispoljavanje nasilja kroz pisanje i crtanje.* Deca i mladi se često izražavaju kroz crteže, priče, pesme i druge oblike pisanja. Nasilje je prisutno kao tema u radovima velikog broja dece i ta činjenica ne ukazuje na opasnost sama po sebi. Međutim, ukoliko se nasilje u radovima neke dece vezuje za konkretne osobe (članove porodice, vršnjake i druge odrasle), to može biti znak ozbiljnih emotivnih problema i mogućeg izvora nasilja. Pošto postoji realna opasnost da se ovakav znak pogrešno protumači, važno je potražiti savet stručnog lica – školskog psihologa, pedagoga ili stručnjaka za mentalno zdravlje.
- *Nekontrolisan bes.* Svako se ponekad naljuti; bes je prirodno osećanje. Međutim, ukoliko se bes ispoljava često i snažno kao reakcija na blaže nadražaje, to može da ukazuje na nasilno ponašanje.
- *Obrasci ponašanja zasnovani na udaranju, pretnjama i maltretiranju.* Deca se često ponašaju agresivno i tuku. Međutim, neki oblici agresivnog ponašanja kod dece, kao što su često udaranje i maltretiranje drugih, mogu kasnije da se razviju u pravo nasilničko ponašanje.
- *Dugotrajni problemi s disciplinom.* Loše ponašanje i problemi s vladanjem u školi i kod kuće mogu da ukazuju na to da dete ima velikih emotivnih problema. Ovi problemi mogu da se ispolje kroz agresivno ponašanje. Sve ovo može biti uvod u kršenje normi i pravila, prkošenje autoritetima, napuštanje škole i upuštanje u agresivno ponašanje prema ostaloj deci i odraslim osobama.
- *Dugotrajno nasilno i agresivno ponašanje.* Ukoliko im neko ne pruži podršku ili ih ne posavetuje, mladi koji su navikli da se ponašaju agresivno ili nasilnički verovatno će nastaviti s tim. Ovakvo ponašanje može biti ispoljeno na različite načine – može da bude usmereno

* IZVOR: K. Dwyer, D. Osher and C. Warger, *Early Warning, Timely Response* (Washington, DC: U.S. Department of Education, 1998).

prema pojedinim osobama ili životinjama. Mladi ljudi koji rano počnu da ispoljavaju agresivnost imaju velike šanse da im to postane obrazac ponašanja u budućnosti. Ovo se odnosi i na osobe koje rano počnu da krađu, lažu, varaju i da se ponašaju vandalski. Neka istraživanja ukazuju na značaj utvrđivanja uzrasta u kojem je neka osoba počela sa ispoljavanjem agresije. Na primer, veće šanse za nasilno ponašanje u poznijim godinama imaju deca koja vrlo rano počnu da se drogiraju, nego što je to slučaj sa decom koja to učine kao starija. Ukoliko se uoče znaci koji ukazuju na agresivnost, važno je imati uvid u to šta se sa detetom događalo u prošlosti i zatražiti pomoć i mišljenje roditelja.

- *Netolerisanje različitosti i predrasude.* Deca vole različite stvari. Međutim, snažne predrasude prema drugima, zasnovane na rasnoj, etničkoj, verskoj, jezičkoj ili polnoj pripadnosti, seksualnoj orijentaciji, sposobnostima ili fizičkom izgledu – u kombinaciji sa drugim činiocima – mogu dovesti do nasilnih napada na one koji su drugačiji. Članstvo u raznim grupama koje povezuje mržnja ili spremnost na mučenje pojedinaca sa smetnjama u razvoju, odnosno zdravstvenim problemima, takođe treba tretirati kao rane znake upozorenja.
- *Konzumiranje droge i alkohola.* Osim što je nezdrava, upotreba droge i alkohola smanjuje sposobnost samokontrole, a decu i mlade izlaže nasilju, bilo kao počiniocima, bilo kao žrtvama.
- *Pripadnost bandama.* Grupe mladih koje pribegavaju neprihvatljivom ponašanju prema drugima, iznudiavanju, zastrašivanju i nasilju, često izazivaju strah. Neke osobe koje su podložne lošim uticajima imitiraju njihovo ponašanje ili im se i same pridružuju. Bande se međusobno bore za teritoriju, a to može imati i tragične posledice.
- *Dostupnost vatrenog oružja, njegovo posedovanje i upotreba.* Mlade osobe koje poseduju oružje bez dozvole ili do njega lako mogu da dođu jesu u mogućnosti da to oružje i upotrebe. Takođe, lako mogu da postanu i žrtve. Roditelji moraju da imaju kontrolu nad svojom decom i da im onemoguće bilo kakav pristup oružju. Ovo posebno važi za decu koja su po prirodi agresivna i impulsivna ili imaju nekih emotivnih problema.
- *Ozbiljne pretnje nasiljem.* Prazne pretnje često su posledica nekog razočarenja. S druge strane,

pretnje mogu biti i ozbiljne i ukazivati na to da će mlada osoba učiniti nešto loše sebi ili drugom. Ima slučajeva koji ukazuju na to da ovakve pretnje treba shvatati veoma ozbiljno. Važno je uložiti napore da bi se razumeli porivi koji su do njih doveli i da bi se sprečilo njihovo ostvarenje.

Kada znaci upozorenja ukazuju na blisku opasnost, bezbednost uvek mora predstavljati prvu i najvažniju brigu. Preduzmite nešto istog časa. Hitna intervencija nadležnih u školi i, eventualno, policije potrebna je u slučaju da je dete:

- napravilo detaljan plan (koji uključuje vreme, mesto i način) da nekom naudi ili da ga ubije, a pogotovo ako je dete i ranije bilo agresivno i sprovodilo svoje pretnje
- naoružano vatrenim oružjem i zapretilo njegovom upotrebom.*

Ukoliko se đaci služe pretnjama, o tome treba odmah obavestiti roditelje. Zaposleni u školama su odgovorni i za traženje odgovarajuće pomoći za dete – bilo u okviru porodice, bilo u ustanovama za mentalno zdravlje. Način reagovanja treba da bude u skladu s politikom škole.

Škole u kojima su zaposleni zainteresovani za ovu problematiku insistiraju na uviđanju ranih znakova upozorenja. Strategije podrške uključuju i postojanje:

- osmišljene školske politike za obuku i savetovanje. Svi zaposleni umeju da prepoznaju rane znake upozorenja i razumeju zašto je do njih došlo;
- neke vrste rukovodilaca koji druge podstiču da razmišljaju o ranim znacima upozorenja i da hitno prijave sve što im na njih ukazuje;
- mogućnosti da se uspostavi veza sa grupom stručnjaka obučanih za rešavanje ozbiljnih problema koje mogu imati deca u školi.

Svaka škola treba da razvije procedure koje učenici i zaposleni mogu pratiti kada žele da prijave da su primetili da neko dete ima problema. Na primer, direktor je u mnogim školama prva osoba kojoj se

* IZVOR: K. Dwyer, D. Osher and C. Warger, *Early Warning, Timely Response* (Washington, DC: U.S. Department of Education, 1998).

treba obratiti. U slučajevima koji nisu ekstremni, direktor stupa u kontakt sa školskim psihologom ili drugim kvalifikovanim stručnim licem, koje preuzima odgovornost za hitno razmatranje slučaja. Ako se utvrdi da je slučaj ozbiljan – ali ne predstavlja neposrednu opasnost – treba obavestiti porodicu deteta koje je u pitanju.

Pre preduzimanja bilo kakvih mera, treba se posavetovati s porodicom. Ako se utvrdi da situacija u školi utiče na loše ponašanje deteta, zaposleni treba da pokušaju da otkriju šta je to što predstavlja problem.

10. Škole su odgovorne za zaštitu učenika

Deca ne mogu dobro da uče ako su zabrinuta za svoju bezbednost. Uznemirenim mladim ljudima – kako nasilnicima tako i žrtvama – potrebna je podrška sredine da bi mogli da uče i da se razvija-

ju. Po rečima dr Dena Olvijusa, "svaki pojedinac ima pravo da bude pošteđen ugnjetavanja i ponižavanja, u školi kao i u društvu".

Američko zakonodavstvo podržava ideju o borbi za škole bez nasilnika. Neki stručnjaci navode da bi sprečavanje nasilništva trebalo da postane zakonska obaveza svake škole.*

Zakon o školama bez oružja obavezao je svaku američku državu koja prima sredstva iz saveznog budžeta po *Zakonu o osnovnom i srednjem obrazovanju* da do oktobra 1995. godine donese zakone koji obavezuju lokalne obrazovne službe da na najmanje godinu dana izbace iz škole učenika za koga se utvrdi da je nosio vatreno oružje.

Zakonom mora biti predviđena i potreba da se, u zavisnosti od slučaja, ova odredba o izbacivanju iz škole modifikuje. Svaki učenik koji u školu donese vatreno oružje mora biti upućen na krivični sud ili krivični sud za maloletnike.

* IZVOR: John H. Hoover and Ronald Oliver, *The Bullying Prevention Handbook* (Bloomington, IN: National Education Service, 1996).